

**УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТРАЛЬНИЙ МУЗЕЙ І ТЕАТРОЗНАВСТВО:
ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ТА ФОРМИ ВЗАЄМОВПЛИВУ
(1926 — 1934 РР.)**

Розкрито фактори виникнення та розвитку профільної науково-дослідної діяльності Українського театрального музею. Вперше визначено і проаналізовано форми взаємозв'язку та взаємовпливу театрознавства і театрального музею.

Ключові слова: *Український театральний музей, профільна наука, театрознавство, взаємозв'язок, взаємовплив, Всеукраїнська академія наук.*

Раскрыто факторы возникновения и развития профильной научно-исследовательской деятельности Украинского театрального музея. Впервые определены и проанализированы формы взаимодействия и взаимосвязи театроведения и театрального музея.

Ключевые слова: *Украинский театральный музей, профильная наука, театроведение, взаимосвязь, взаимовлияние, Всеукраинская академия наук.*

The factors of the beginning and development of main research activity of Ukraine theater museum were unveiled for the first time the forms of mutual connection and mutual impact of study of the theatre and theatrical museum were specified and analyzed.

Key words: *Ukrainian theatrical museum, profile science, theatre studies, interrelationship, All — Ukrainian Academy of science.*

Однією з потреб сучасного українського музеєзнавства є вивчення історичного досвіду окремих напрямів діяльності музейних закладів, серед яких особливим соціальним і культурним змістом завжди відзначалась діяльність театральних музеїв.

Важливим напрямом діяльності театральних музеїв є науково-дослідницька робота, яка складається з профільних і музеєзнавчих досліджень. Дослідження в рамках профільної науки в означений період здійснював Український театральний музей (далі УТМ). Але теоретична проблема питання взаємозв'язку та взаємовпливу театрального музею і театрознавства ніколи не була предметом спеціальних наукових досліджень.

Важливий фактичний матеріал про профільну дослідну роботу УТМ у другій половині 1920-х рр. містять публіцистичні статті, нариси, брошури безпосереднього фундатора музею — П. І. Руліна [9, 10, 11]. Окремі джерела інформації про діяльність УТМ у період його перебування в системі ВУАН наведені в статті сучасної дослідниці Л. А. Романчі [8].

Мета статті — виявити і визначити шляхи та фактори розвитку профільної науково-дослідної діяльності УТМ, проаналізувати форми взаємозв'язку та взаємовпливу театрознавства і театрального музею.

Організаційний етап становлення театрального музею державного значення (1926-1934 рр.) відбувається в період, коли основні форми та напрями діяльності музеїв України були сформульовані і визначені резолюцією Президії Укрнауки «Про музейну справу в УСРР» (перехід до планового розвитку культури сприяв упорядкуванню керівництва музейним будівництвом. Рішенням РНК і Держплану УСРР (1925 р.) музеї системи НКО перевели у відання Укрнауки, що пояснювалось необхідністю створення однотипної структури керівних музейних органів). Директивний орган — Укрнаука — у своїй діяльності щодо музеїв використовувала досвід і знання теоретиків та практиків музейної справи, які надавали музею значення наукової установи. До того ж, п. 9 «Резолюції» взагалі забороняли «речі, наукою не вивчені й не систематизовані, експозиції їх для широких мас не припускати» [6, с. 194]. Саме цей час і є періодом становлення театрознавства як окремої наукової галузі, що було пов'язано із загальним розвитком і розмежуванням наук.

Безумовно, дослідження історії театру в Україні почались значно раніше. Так, наприклад, І. Франко в нарисах «Русько-український театр» (1894 р.) уперше науково обґрунтував періодизацію розвитку театрального мистецтва в Україні від джерел до середини XIX ст., що сприяло утвердженню театрознавства як самостійної галузі суспільних наук. Але нариси І. Франка, як і праці інших дослідників театрального мистецтва кінця XIX — початку XX ст. (В. Резанова, М. Возняка та ін.), були написані виключно в аспекті історії літератури театру. Нині загальновизнано, що принципи дослідження театру як мистецтва вперше розробив німецький науковець Макс Герман у праці «Дослідження з історії німецького театру середньовіччя і Відродження» (1914 р.). Отже, історія театру була відокремлена від історії драми. В 1920-х рр. театрознавство почали вважати невід'ємною частиною радянського мистецтвознавства. Важливим стимулом для вивчення театральної справи в історичному аспекті було і посилення суспільного інтересу до історії та традицій української культури, що зумовлено красназничим рухом в Україні у 20-х рр. XX ст.

Наукове вивчення театральних явищ розглядалось як важливе самостійне завдання, що відповідало новим суспільним потребам. Це потребувало створення наукової бази, де б зосереджувались і систематизувались матеріали з історії як сучасного, так і минулого театру. Але мистецьке об'єднання «Березіль» (однією з ланок якого з 1923 р. був театральний музей) не мало можливості вести науково-дослідну роботу, а спеціального профільного організаційного центру не існувало. До того ж, у зв'язку з переїздом «Березоля» до Харкова (1926 р.) подальше існування музею взагалі «стало перед великим запитанням» [10, с. 7]. Слід зауважити, що з метою забезпечення науковим керівництвом музейне будівництво в Україні в 1920-х рр. до справи залучили Всеукраїнську академію наук (далі ВУАН). На той час ВУАН була єдиною установою, котра могла об'єднати науковців та фонди історико-культурного значення. З початку створення ВУАН формува-

лась як система наукових установ, що мали досліджувати історію народу, його культуру та ін. Історію українського театру, особливо давнього, досліджували співробітники кафедри суспільних наук і різних комісій Академії. Однак окремої установи, котра б вивчала історію театру в Україні, на той час у системі ВУАН не існувало. Для наукових досліджень велику цінність мала саме колекція театральних зібрань, яка, на відміну від випадкових речей, надавала важливішу наукову інформацію. Тому основною причиною передачі зібрань театального музею «Березоля» до ВУАН була суспільна необхідність придбання наукової бази для поглибленого вивчення сучасного театру та театральної спадщини.

Ініціатором передачі музею до ВУАН був професор кафедри театрознавства музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка — П. І. Рупін. Офіційно музей увійшов до складу ВУАН 14 жовтня 1926 р. як окремий структурний підрозділ при кафедрі українського мистецтва, про що свідчать документи, наведені Л. Романчею [8, с. 37]. Варто зауважити, що через відсутність приміщення і коштів майно музею майже рік зберігалось в «Музеї діячів Науки і Мистецтва на Україні». Тільки в 1927 р. театральним зібранням було відведено спеціальне приміщення на території Києво-Печерського заповідника, де на їх основі й організували УТМ. Керівником музею призначили П. І. Рупіна.

Перебування музею в складі ВУАН гарантувало належне збереження і використання переданих матеріалів, забезпечувало наукове й організаційне керівництво музеєм, відкривало нові перспективи для театрознавців. Активізувалася робота по збиранню і систематизації експонатів, необхідних для вивчення історії театру в Україні та документуючих процеси і явища театральної спадщини, здійснювалася розробка проблеми сучасної театральної культури. На науково-операційні витрати музею ВУАН поступово збільшувала й асигнування, наприклад, у 1928 р. з 20 до 50 крб. щомісячно. Саме з цього часу (1927 р.) ВУАН стає центром театрознавчих досліджень, а в діяльності музею розпочинається якісно новий період історії, з масштабними завданнями наукової установи, в якій зосереджуються пам'ятки та матеріали, необхідні для дослідження як минулого, так і сучасного театру. Слід зазначити, що з самого початку діяльність музею набула наукового осмислення, оскільки «музей не покладався на хаотичне надходження до нього матеріалів, а поставив перед собою певні завдання планових пошуків і намагався їх конкретно здійснювати» [11, с. 8 — 13].

Планові пошуки відбувались різними шляхами. Найпоширенішими були звернення: в періодичній пресі — до громадськості у формі оголошень та роз'яснюючих статей про важливість цих заходів (наприклад, у журналах «Сільський театр» — 1927. — №5, «Радянське мистецтво» 1928. — №7 та ін.); до керівників державних театрів — з пропозицією передати всі матеріали про їх минуле і поточну працю; до видатних діячів українського театру та їх родичів — із запитами про наявні матеріали минулого театру з метою придбання оригіналів

або їх копіювання. Для виявлення історично-театрального матеріалу практикували неодноразові відрядження керівника музею П. Руліна до деяких театрів (наприклад, до Одеської Держдрами; Червонозаводського театру в Харкові; Театру ім. М. Заньковецької та ін.), а також його офіційні звернення до Всеукраїнського Археологічного Комітету з проханням передати УТМ заборонені за царату п'єси українських авторів з колишніх фондів цензури [8, с. 38 — 39; 11, с. 12 — 18].

Отже, керівник музею використовував усі можливі заходи зі збирання джерел інформації для профільної дисципліни і, як результат, опрацювання і систематизації зібраного матеріалу за науковими принципами. Результатом такої активної діяльності стало значне поповнення фондів УТМ: кількість збірок зросла з 2710 одиниць до 28063 [11, с. 20]. І це відбулось зусиллями П. І. Руліна, який виконував організаційну і наукову роботу одноосібно. Знайдені експонати відображали театральне життя України на різних історичних етапах, охоплювали сучасну театральну мережу і являли собою колекції афіш, сценічне вбрання, рукописи ролей, макети декорацій, листування діячів театру, портрети видатних акторів, біографічні й мемуарні матеріали, епістолярну спадщину корифеїв українського театру тощо. Унікальним придбанням цього періоду був Сокиринський вертеп з ляльками. Як зазначав сучасник Ю. Блохін: «ці експонати стануть у великій пригоді і майбутнім дослідникам, а тепер можуть прислужитися одвідувачеві музею як ілюстрації до загальновідомих нарисів з історії театру» [1, с. 8 — 9].

Перші радянські історики українського театру підсумовували розвиток театральної справи в Україні в пореволюційні часи та вирішували важливе завдання періодизації розвитку національного театрального мистецтва (наприклад, співробітник театральної секції кафедри мистецтвознавства ВУАН, пізніше нештатний співробітник УТМ О. Г. Кисіль). Але, як відзначають науковці, що досліджували проблему історіографії та історії театру в Україні (Ю. Костюк, Г. Лужницький та ін.) — найбільша заслуга у вирішенні цього питання належить одному із перших дослідників радянського театрального процесу — П. І. Руліну. На основі науково обґрунтованої періодизації, розробленої театрознавцями, планувалось розгорнути відповідні розділи експозиції музею [10, с. 17 — 18]. Основуючись на зібраних матеріалах, у 1927 р. музей відкрив стаціонарну експозицію, яка і стала основною формою популяризації отриманих знань з історії театру та надавала «конкретні уявлення про основні шляхи розвитку українського театру» [7, с. 204]. Культурно-освітні екскурсії на теми профільної дисципліни проводив переважно П. Рулін або спеціально запрошені з театральної секції кафедри мистецтвознавства ВУАН З. Ляшевич та О. Кисіль.

Перший розділ експозиції — дореволюційний театр — був представлений (за термінологією П. І. Руліна) — «шкільним театром, театром підготовчої доби, народницько-побутовим театром і театром міжреволюційним». Другий розділ надавав уявлення про розвиток театральної справи в Україні в післяреволюційний період. У 1932 р.

відкрито нову експозицію, перебудовану згідно з основним завданням загальносоюзної музейної мережі. Метою реекспозиції було розкриття принципових відмінностей між дожовтневим і пролетарським театром, діючим в умовах запровадження ленінської національної політики. Тому переважне значення надавалось висвітленню діяльності нового, революційного, театру («Березіль», «Мистецтво дійства» та ін.), чому передувала велика пошукова і дослідницька робота як співробітників музею, так і науковців [9, с. 109 — 116]. Ці факти мають принципове значення, оскільки доводять, що досягнення профільної науки були важливим орієнтиром діяльності театального музею. Здобутки театрознавства, які мали наукову основу, використовувались як у процесі систематизації колекцій, так і в експозиційній діяльності. У свою чергу, вивчення наявного фактичного матеріалу УТМ у рамках профільної дисципліни і перетворення його в систему наукових фактів збагачували знання істориків театру, що було необхідною умовою розвитку як театрознавства, так і музею. Дослідники зосереджували увагу на питаннях, недостатньо вивчених театрознавцями, але важливих для УТМ. Як свідчить звіт ВУАН 1926 — 1929 рр., використовуючи фонди музею, Ю. Блохін опрацював матеріал по історії «Молодого театру»; О. Кисіль — вивчав творчий шлях К. Соленика; З. Ляшевич — листи О. Русова до М. Заньковецької; Є. Марковський — текст і ляльки Сокиринського вертепу; П. Рупін — матеріали про М. Кропивницького і театр М. Заньковецької та ін. [11, с. 22]. Вивчення музейних предметів і виявлення документуючих якостей були необхідною передумовою долучення їх до експозиції, а результатів дослідження — до наукового обігу з історії театру.

Перші праці з теорії та методології вивчення українського театру належать П. І. Рупіну. Основні завдання нової установи та принципи організації наукової роботи музею сформульовані ним у брошурі АН УСРР «Український Театральний Музей: Завдання і перспективи» (1927 р.). Питання збиральницької роботи й узагальнення матеріалів з історії українського театру перших пореволюційних років порушив П. І. Рупін у статті «Перспективи історії революційного театру» (1927 р.).

Певним підсумком наукових досліджень у рамках профільної науки стали музейні публікації, які передавали суспільству зміст фондів та пов'язані з ними знання. В 1929 р. вийшов друком перший том історико-театрального журналу «Річник українського театального музею». Річник відкривався статтею П. І. Рупіна «Завдання історії українського театру», в якій автор окреслив шляхи планового методичного вивчення окремих тем історії театру і містив значну кількість (18) наукових статей провідних театрознавців та практиків сцени [7]. У другій половині 1920-х р. вийшли друком і окремі праці театрознавців: О. Кисіля, Є. Марковського, П. Рупіна та ін. Видавнича діяльність УТМ сприяла популяризації наукових досліджень та привертала увагу громадськості до музею. Звичайно, це був тільки початок профільної науково-дослідницької роботи. Велась активна підготовча праця для складання другого тому «Річника», яка базува-

лась «на детальнім вивченні й науковій оцінці кожної музейної речі та науковій систематизації всіх матеріалів музею» [11, с. 21—22]. Поєднання першоджерел театрального мистецтва з результатами опрацювання їх профільною наукою надавало дослідженням особливого значення. Слід зазначити, що науковці 1920-х рр. використовували нові методи дослідження історії театру, започатковані М. Германом, тому їх праці виконані на якісно іншому рівні, порівняно з попередніми, дожовтневими. Це відзначають і самі дослідники, наприклад Я. Мамонтов, П. Рудін, Д. Антонович та ін.

Але на початку 1930-х рр. діяльність УТМ, як науково-дослідної установи, значно ускладнилась, що зумовлено загальною зміною державної політики стосовно як музейних закладів, так і науки взагалі. За висловом сучасників, «1931р. виявився переломним у роботі музеїв, особливо в їх науково-дослідній діяльності» [5, с. 100].

Безумовний вплив на розвиток науки, як відзначають історики, мав лист Й. Сталіна, опублікований у московському журналі «Пролетарская революция» (1931 р.) «Про деякі питання більшовизму» [4, с. 286-287]. Його обговорення розпочалось і в закладах ВУАН. Слід зауважити, що ВУАН була однією з перших установ, яку зачепила хвиля репресій, оскільки вважалась осередком буржуазно-національної інтелігенції. До критики власної наукової діяльності змушені були долучитись і працівники музею, зокрема П. І. Рудін. Навіть назви публікацій П. І. Рудіна в цей період розкривають їх зміст, наприклад: «Порядком самокритики», «Остаточно викоринити націоналізм українського театрознавства» та ін.

Домінуюча до 1930-х рр. науково-дослідна діяльність музею поступилась місцем експозиційній роботі, роль якої, як засобу ідеологічного впливу на маси, значно зросла. Пріоритетним напрямом діяльності музеїв була проголошена масова політико-просвітницька робота «по вихованню нової, необхідної нам людини» [2, с. 55]. Отже, на початку 1930-х рр. музей долучився до вітчизняної «культурної традиції». Як наслідок, діяльність УТМ у новому, соціалістичному, типі культури, набула нових форм, які відповідали системі уявлень радянського суспільства. Ідеологічні обмеження та неналежне матеріально — технічне забезпечення роботи музею змусили П. І. Рудіна порушити питання про переведення УТМ під егіду народного комісаріату освіти (далі НКО), що і відбулося в січні 1934 р. Усе вищезазначене призвело до згортання наукових досліджень у сфері профільної дисципліни.

Надалі роль УТМ у становленні профільної науки і вплив театрознавчих досліджень на розвиток музею виявлялись не так чітко й наочно, як це мало місце в другій пол. 1920-х рр. Театрознавчі дослідження були необхідною, але недостатньою умовою виконання завдань музею. Деякі радянські музеєзнавці, наприклад Б. Гнедовський, вважають виведення музеїв з науки історично виправданим, «оскільки діяльність музеїв надалі набула такого рівня розвитку, коли її можна вважати автономною» [3, с. 52 — 53]. Тому подальше підпорядкування театральному музею в 1934 р. НКО, а пізніше Мі-

ністерству культури, можна вважати об'єктивним процесом державного регулювання музейної справи.

Узагальнюючи вищесказане, можна стверджувати, що в другій пол. 1920-х рр., коли діяльність театрального музею перебувала на організаційному етапі свого розвитку, а театрознавство, як самостійна галузь науки — в стадії становлення, — склався взаємозв'язок і відбувся взаємовплив музею і профільної науки, які відповідали тогочасним суспільним потребам. Взаємовплив музею і профільної науки в другій пол. 1920-х рр. виявився важливим фактором розвитку як УТМ, так і театрознавства. Зв'язок визначався спільним об'єктом дослідження та рівнем і потребами розвитку як науки, так і музейної справи. Дослідницька робота по вивченню історії театру в Україні була зосереджена в УТМ, який з 1926 по 1934 р. перебував у системі ВУАН. Наукові дослідження в рамках профільної дисципліни відповідали напрямам наукового пошуку, характерного для театрознавства і використовували матеріали фондів музею.

Найактивнішим у справі пошуку історико-театральної спадщини та її практичного опанування є період 1927 — 1930 рр., коли в основу діяльності УТМ було закладено історію театру в Україні, створено необхідні умови для наукових досліджень театрального мистецтва, відкрито експозицію, котра висвітлювала шляхи розвитку українського театру. Тоді ж найпомітнішим виявився і зв'язок з профільною наукою, який відбувся у: плановій збиральницькій та експозиційній роботі на базі наукових досліджень (наукові здобутки театрознавців завдяки наочному демонструванню та запровадженням екскурсій на теми профільної дисципліни стали доступними широкому загалу); науковій обробці та систематизації зібраних музейних предметів (з точки зору їх джерельної цінності для театрознавства); плановому комплектуванні фондів відповідно до тематики музею; узагальненні та введенні до наукового обігу отриманих даних з історії театру, перетворених у систему наукових фактів; видавничій діяльності.

Концепція розвитку музею орієнтувалася на задоволення тогочасних суспільних потреб. Формуванню науково-дослідницького напрямку діяльності УТМ у рамках профільної науки сприяло і те, що керівник музею та його нештатні співробітники були фахівцями з театрознавства. Неоцінений внесок у справу створення джерельної бази для вивчення історії театру та становлення театрознавства зробив перший керівник УТМ, професор П. І. Рудін.

Перспективи подальших досліджень автор убачає у відтворенні дещо ціліснішої картини взаємозв'язку театрального музею широкого профілю з театрознавчою наукою.

Список літератури

1. Блохін Ю. Театральний музей ВУАН / Ю. Блохін // Нове мистецтво. — 1928. — № 16 — 17. — С. 8 — 9.
2. Вольтер А. А. К вопросу об экспозициях в художественных музеях / А. А. Вольтер // Советский музей. — 1931. — № 3. — С. 54 — 61.

3. Гнедовский М. Б. Анализ музейной сети и проблема классификации музеев / М. Б. Гнедовский // Музейное дело в СССР. Музейная сеть и проблема ее совершенствования на современном этапе : сб. науч. тр. — М., 1985. — С. 50 — 58.
4. Калакура Я. С. Українська історіографія : курс лекцій / Я. С. Калакура. — К. : Генеза, 2004. — 496 с.
5. Редакционная статья. Музейная методическая комиссия сектора науки Наркомпроса в 1931 г. // Советский музей. — 1932. — № 2. — С. 110 — 114.
6. Резолюція Президії Укрнауки про музейну справу в УСРР // Український музей. Зб. 1: Репринтне перевидання 1927 р. / Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник; ред. рада: С. П. Кролевець (голова), В. М. Колпакова (відп. ред.) та ін. — К.: НКПКС, «Фенікс», 2007. — С. 191 — 195.
7. Річник українського театрального музею / під ред. П. І. Рудіна. — К.: Київ — Друк, 1929. — 236 с.
8. Романча Л. Джерела з історії музею театрального, музичного і кіномистецтва України (1921 — 1934) / Л. Романча // Бібл. вісн. — 2009. — № 2. — С. 36 — 41.
9. Рудин П. Театральний музей Всеукраїнської Академії Наук / П. Рудин // Советский музей. — 1932. — №5 — С. 109 — 115.
10. Рудін П. Український театральний музей: Завдання і перспективи / П. Рудін. — К.: Київ-Друк, 1927. — 21 с.
11. Рудін П. І. Праця українського театрального музею // Звіт 1926 — 1929 рр. ВУАН : Театральний музей. — К.: Міськліт № 232, 1930. — С. 5 — 23.

Надійшла до редколегії 27.06.2011 р.